

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

I. Το αντικείμενο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου της Ένωσης

Το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί μέρος του λεγόμενου «ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου»¹. Ο όρος αυτός δημιουργεί σε πρώτη όψη την εντύπωση ενός συνόλου κυρωτικών ποινικών κανόνων ευρωπαϊκής προέλευσης, δηλαδή ενός υπερεθνικού ποινικού δικαίου με στενή έννοια, αντίστοιχου των εθνικών, που έχει θεσπισθεί από τα νομοθετικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εφαρμόζεται από ευρωπαϊκά δικαστήρια. Στο βαθμό που οδηγεί στο συμπέρασμα αυτό, ο όρος είναι «άτεχνος και ανακριβής» και η πρώτη εντύπωση που δημιουργεί παραπλανητική². Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, το ποινικό δίκαιο της Ένωσης διαμορφώνεται προς το παρόν με βάση ένα πολυεπίπεδο - μικτό μοντέλο θεσμοθέτησης και εφαρμογής ποινικών κανόνων.

Το «ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο» αποτελεί έναν περιληπτικό όρο³, που περιλαμβάνει το ποινικό δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το περιφερειακό διεθνές δίκαιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, με βασικότερο μέρος του την ΕΣΔΑ, καθώς και το σύνολο των εθνικών διατάξεων που επηρεάζονται από τα δυο προαναφερόμενα δίκαια (εξευρωπαϊσμένο ποινικό δίκαιο, *europäisiertes nationales Strafrecht*)⁴.

Αντικείμενο του παρόντος έργου αποτελεί αποκλειστικά το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο της Ένωσης με στενή έννοια (*Unionsstrafrecht i.e.S.*), δηλαδή ένα σύνολο ρυθμίσεων και εννόμων σχέσεων που αφορούν το εγκληματικό ποινικό δίκαιο

1. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον H.H. Jescheck στο άρθρο του *Die Strafgewalt übernationaler Gemeinschaften*, ZStW (1953) 65, 498.

2. Βλ. Satzger *IntEurStR*, 7/1, τον ίδιο *EnzEuR*, 2/2.

3. Βλ. Hecker, *EuStR* 1/5, Reinbacher, *Mehrebenensystem*, 453.

4. Βλ. έτσι υπέρ αυτής της ευρείας σύλληψης του όρου Satzger, *IntEurStR*, 7/3, τον ίδιο *EnzEuR*, 2/2, ο οποίος αποκαλεί αυτόν τον κλάδο «ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο υπό ευρύτερη έννοια» σε αντιδιαστολή με το «ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο υπό στενότερη έννοια» που ταυτίζεται με το ποινικό δίκαιο της ΕΕ, Sieber, ZStW 121 (2009), 1, υποσ. 1, ο οποίος περιλαμβάνει σε αυτόν και το δίκαιο των κυρώσεων που δεν εντάσσονται στο ποινικό δίκαιο με στενή έννοια, H. Jung, *JuS* 00, 417 επ., Böse *EnzEuR*, 1/12, Hecker *EuStR*, 1/5, Karsai/Wörner, 3. Πρβλ. ομοίως για την περίοδο μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ Tzolka, *Der allgemeine Teil*, 29.

(Kriminalstrafrecht)⁵. Αυτό έχουν υπόψιν τους και οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης, όπως π.χ. τα άρθρα 67 και 83 ΣΛΕΕ, που χρησιμοποιούν τον όρο «ποινικό δίκαιο» ή «ποινή». Η έννοια του εγκληματικού ποινικού αδικού είναι αυτόνομη, δηλαδή ορίζεται με αυτοτελή ενωσιακά κριτήρια, που δεν ταυτίζονται κατ' ανάγκην με εκείνα που κρατούν στα δίκαια των κρατών μελών (κμ). Υπό διαφορετική εκδοχή οι αρμοδιότητες της Ένωσης στο πεδίο του δικαίου αυτού δεν θα ήταν σαφώς καθορισμένες, ενώ και η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης δεν θα ήταν ενιαία⁶.

Θα πρέπει να διευκρινισθεί εξαρχής ότι το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο της Ένωσης δεν είναι κατ' αρχήν ένα υπερεθνικό ποινικό δίκαιο με στενή έννοια. Το τελευταίο θα προϋπέθετε μια υπερεθνική έννομη τάξη, εν προκειμένω αυτή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που θα περιλάμβανε ποινικές υποστάσεις, οι οποίες θα εφαρμόζονταν ευθέως και άμεσα στα επιμέρους κμ. Υπό την ισχύ ενός τέτοιου υπερεθνικού δικαίου τα εθνικά ή ενδεχομένως κάποια ενωσιακά ποινικά δικαστήρια θα μπορούσαν να εκδώσουν μια καταδικαστική ποινική απόφαση εις βάρος δραστών, η συμπεριφορά των οποίων θα πληρούσε μια υπερεθνική, εν προκειμένω ευρωπαϊκή, υπόσταση και να επιβάλουν τις ποινικές κυρώσεις, που αυτή προέβλεπε. Ωστόσο, ένα τέτοιο ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο με στενή έννοια ή, αλλιώς, «ευρωπαϊκό εγκληματικό ποινικό δίκαιο» (europäisches Kriminalstrafrecht) δεν υφίσταται ακόμα σήμερα *de lege lata*, αλλά βρίσκεται στη φάση της γέννησής του⁷.

Το ενωσιακό εγκληματικό ποινικό δίκαιο ή, αλλιώς, ποινικό δίκαιο με στενή έννοια, που αποτελεί το αντικείμενο του παρόντος έργου, αποτελεί ένα υποσύνολο του λεγόμενου ενωσιακού ποινικού δικαίου με ευρεία έννοια. Το τελευταίο περιλαμβάνει επιπλέον έναν υπερεθνικό κλάδο δικαίου, που ανήκει στο ευρύτερο δίκαιο των κυρώσεων της Ένωσης. Το πρωτογενές και το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης παρέχουν στα όργανα αυτής την αρμοδιότητα πρόβλεψης κυρώσεων σε κανονισμούς, οι οποίες επιβάλλονται από τα θεσμικά όργανά της χωρίς τη μεσολάβηση των εθνικών αρχών⁸. Ως κυρώσεις νοούνται τα μειονεκτήματα, που αποτελούν το επακόλουθο της παραβίασης νομικών διατάξεων ή της κατάχρησης θεσμών⁹. Η πρόβλεψη και

5. Συχνά το δίκαιο αυτό, όπως και παλαιότερα το «κοινοτικό ποινικό δίκαιο», ονομάζεται «ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο». Βλ. Μυλωνόπουλο, ΔΠΔ 415 επ., Sieber, Υπεράσπιση 1993, 830 επ. Όμως, όπως αναφέρεται στο κείμενο, ο όρος αυτός έχει ευρύτερη έννοια και καλύπτει ευρύτερο κύκλο πηγών δικαίου, ιδίως δε το συμβατικό δίκαιο του Συμβουλίου της Ευρώπης.

6. Satzger Europäisierung, 74, Hecker, EuStR 4/54, Reinbacher, Mehrebenensystem, 45.

7. Böse EnzEuR, 1/12, Satzger EnzEuR, 2/3, ο ίδιος IntEurStR, 7/2, Roxin/Greco 4/45, Hecker EuStR, 1/5, Reinbacher, Mehrebenensystem, 42, 448 επ. Πρβλ. όμως Klip, ZStW 117, (2005), 896, που δέχεται ότι συνιστούν τέτοιο υπερεθνικό ποινικό δίκαιο οι ευρωπαϊκοί κανόνες για τον ελεύθερο ανταγωνισμό. Βλ. περισσότερα για το ζήτημα αυτό πιο κάτω στο Κεφάλαιο Γ'.

8. Vogel σε Dannecker, Die Bekämpfung, 171 επ.

9. Heitzer, Punitive Sanktionen, 6, Sieber/Satzger/v. Heintschel-Heinegg-Vogel/Brodow-

επιβολή αυτών των υπερεθνικών κυρώσεων είναι απαραίτητη χάριν της αποτελεσματικής εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.

Αυτές οι υπερεθνικού χαρακτήρα κυρώσεις δεν κατατάσσονται στις γνήσιες ποινικές κυρώσεις. Δεν αποκλείεται, όμως, να έχουν μη γνήσιο ποινικό χαρακτήρα, δηλαδή να έχουν κατασταλατικό χαρακτήρα και να είναι ποινές με ευρεία έννοια ή, αλλιώς, τιμωρητικές κυρώσεις (punitive Sanktionen). Στην περίπτωση αυτή, αν και δεν πρόκειται για ποινές με στενή έννοια, εφαρμόζονται κατ' αρχήν οι εγγυήσεις της ΕΣΔΑ, που ισχύουν στο πεδίο του εγκληματικού ποινικού δικαίου¹⁰, αλλά και άλλες γενικές αρχές που συνάγονται ερμηνευτικά από την αξιολογική και λειτουργική σύγκριση των εν στενή ή εν ευρεία έννοια ποινικών δικαιών των κμ¹¹.

Η φύση των ενωσιακών κυρώσεων μπορεί να κριθεί με βάση είτε τυπικά είτε ουσιαστικά κριτήρια. Με βάση το *τυπικό κριτήριο* θα μπορούσε να θεωρηθεί ποινή κά-θε κύρωση που λαμβάνει αυτόν τον χαρακτηρισμό από τον νομοθέτη την Ένωσης. Ωστόσο, κατά γενικότερη αντίληψη το τυπικό κριτήριο δεν είναι ασφαλές, διότι ο τυπικός χαρακτηρισμός μιας κύρωσης ως διοικητικής ενδέχεται να αποβλέπει στην καταστρατήγηση των εγγυήσεων που διέπουν την πρόβλεψη και επιβολή ποινών¹². Επιπλέον όμως το κοινοτικό, ήδη δε το ενωσιακό, δίκαιο δεν αποτελεί ένα «κλειστό σύστημα» με περιορισμένο αριθμό κυρώσεων και χαρακτηρισμό αυτών από τον ενωσιακό νομοθέτη, ώστε μια κύρωση να μπορεί να αξιολογηθεί με βάση το τυπικό κριτήριο¹³. Οι λόγοι αυτοί επιβάλλουν την αποδοχή ουσιαστικών κριτηρίων, τα οποία θα αποβλέπουν στην λειτουργία της κύρωσης. Όπως, ωστόσο, θα αναφερθεί και στη συνέχεια, ο χαρακτηρισμός μιας κύρωσης ως ποινής αποτελεί *ισχυρότατη ένδειξη* ότι έχει αυτό τον χαρακτήρα, που υποδεικνύει ότι η επιβολή πρέπει να γίνεται με την τήρηση των σχετικών εγγυήσεων. Σε περίπτωση δε που από την εφαρμογή του ουσιαστικού κριτηρίου δεν μπορεί να συναχθεί ο χαρακτήρας μιας κύρωσης, είναι αποφασιστικός ο νομοθετικός χαρακτηρισμός της¹⁴.

Τα ενδεικτικά κριτήρια, με βάση τα οποία μπορεί να αξιολογηθεί η νομική φύση μιας ενωσιακής κύρωσης, είναι αυτά που έχουν διατυπωθεί από το ΕΔΔΑ κατά την ερμηνεία της έννοιας της ποινικής κατηγορίας στο άρθρο 6 ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με τη νομολογία στις υποθέσεις Engels, Oztürk κλπ, τα ενδεικτικά αυτά κριτήρια είναι τρία: ο χαρακτηρισμός της παράβασης στο εθνικό δίκαιο, στη θέση του οποίου θα πρέπει όμως να υπεισέλθει εν προκειμένω το ενωσιακό δίκαιο, το είδος και τα στοιχεία της παράβασης καθώς και το είδος, ο σκοπός και η βαρύτητα της απειλούμενης κύρωσης. Καθένα από αυτά δεν αρκεί συνήθως για να θεμελιώσει αυτοτελώς τον

ski, 5/7, Satzger, Die Europäisierung, 59, Reinbacher, Mehrebenensystem, 42.

10. Asp, Competence, 58.

11. Βλ. αναλυτικά Tsolka, Der Allgemeine Teil, 67 επ.

12. Tsolka, Der allgemeine Teil, 34, Heitzer, 21 επ.

13. Tsolka, Der allgemeine Teil, 35, Heitzer, 34 επ.

14. Heitzer, 35.

τιμωρητικό χαρακτήρα. Σε συνάφεια με το δεύτερο κριτήριο υποστηρίζεται ότι ο τιμωρητικός- ποινικός χαρακτήρας συνάγεται από τη βαρύτητα της προσβολής και την ένταση της ενοχής του δράστη μεταξύ των προϋποθέσεων επιβολής της κύρωσης¹⁵. Ωστόσο η βαρύτητα της προσβολής και το αναγκαίο της ενοχής του δράστη διαπιστώνονται κατά κύριο λόγο από την φύση και τον σκοπό της κύρωσης, με συνέπεια να είναι τα στοιχεία αυτά που εν τέλει καθορίζουν τον ποινικό ή μη χαρακτήρα της¹⁶. Δεν είναι επομένως τυχαίο ότι σύμφωνα και με τη νομολογία του ΕΔΔΑ το βασικότερο κριτήριο είναι το τρίτο.

Το στοιχείο εκείνο, που κατατάσσει μια κύρωση στις ποινές, είναι λοιπόν ο κατασταλτικός σκοπός της, δηλαδή ο εξισορροπητικός ρόλος της, που επιβεβαιώνει την ισχύ του κανόνα μετά από την προσβολή του. Όταν μια κύρωση έχει έναν τέτοιο αντικειμενικό σκοπό, είναι ποινική, έστω και αν παράλληλα υπηρετεί και προληπτικούς ή αποκαταστατικούς σκοπούς¹⁷.

Ανεξάρτητα πάντως από τον επιδιωκόμενο σκοπό, μια κύρωση μπορεί να είναι ποινική με βάση το είδος και τη βαρύτητά της. Η στερητική της ελευθερίας ποινή, όπως και όλες οι οικονομικές κυρώσεις, οι οποίες επιβαρύνουν σημαντικά την περιουσιακή κατάσταση του δράστη, συνιστούν εν ευρεία έννοια ποινές. Το κριτήριο αυτό χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον σκοπό της κύρωσης, ενώ είναι αποκλειστικό, όταν δεν προκύπτει με σαφήνεια ο σκοπός αυτός¹⁸.

Σύμφωνα με τα πιο πάνω κριτήρια αποτελούν εν ευρεία έννοια ποινές τα χρηματικά πρόστιμα (Geldbußen, fines, amendes), που είχαν αποκτήσει σπουδαίο ρόλο ήδη υπό το δίκαιο των ΕΚ, ιδίως στον τομέα του ελεύθερου ανταγωνισμού¹⁹. Σήμερα το άρθρο 103 παρ. 2 στοιχ. α' ΣυνθΛΕΕ καθιερώνει τη δυνατότητα πρόβλεψης προστίμων και χρηματικών ποινών σε κανονισμούς χάριν εξασφάλισης της τήρησης των απαγορεύσεων προσβολής του ελεύθερου ανταγωνισμού στο χώρο της ΕΕ. Χρήση της δυνατότητας αυτής έχει γίνει σε πολλούς κανονισμούς. Παράδειγμα αποτελεί το άρθρο 23 παρ. 1 του Κανονισμού 1/2003 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ, που προβλέπει την επιβολή προστίμων σε επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων για μια σειρά παραβάσεων που έχουν σχέση με το δίκαιο του ανταγωνισμού. Το ανώτατο όριο των χρηματικών προστίμων, που επιβάλλει η Επιτροπή για παραβάσεις στον τομέα αυτό, υπολογίζονται με βάση τον συνολικό κύκλο εργασιών του προηγούμενου οικονομικού έτους και είναι σε ορισμένες περιπτώσεις

15. Heitzer, Punitive Sanktionen, 36 επ.

16. Satzger, Die Europäisierung, 68 επ.

17. Satzger, Die Europäisierung, ό.π., Heitzer, Punitive Sanktionen, 17, 38 επ., Klip, ECL 239, Reinbacher, 42 επ. Πρβλ. Tsolka, Der allgemeine Teil, 36.

18. Heitzer, Punitive Sanktionen, 41 επ., Satzger IntEurStR, 8/5. Πρβλ. Tsolka, Der allgemeine Teil, 36.

19. Satzger, Die Europäisierung, 60, Sieber/Satzger/v. Heintschel-Heinegg-Vogel/Brodowski, 5/10 επ., Jescheck, ΠοινΧρον ΜΖ', 488 επ.

ιδιαίτερα υψηλά, έχουν φτάσει δε μέχρι και του ποσού των 4,34 δις ευρώ (υπόθεση Google).

Τα πρόστιμα αυτά θεωρούνται εν ευρεία εννοία (τιμωρητικές) ποινές, διότι έχουν πάντα – και – κατασταλτικό/τιμωρητικό χαρακτήρα²⁰. Ο με ευρεία έννοια ποινικός χαρακτήρας τους δεν αναιρείται από αντίθετες διατάξεις που συναντώνται στο παράγωγο δίκαιο, όπως π.χ. στο άρθρο 23 παρ. 5 του Κανονισμού 1/2003, που προβλέπει ότι οι αποφάσεις επιβολής προστίμων, που λαμβάνονται κατ' εφαρμογή των παραγράφων 1 και 2, δεν έχουν ποινικό χαρακτήρα. Παρόμοιες ρήτρες έχουν δικαιοπολιτικό χαρακτήρα και αποβλέπουν στον καθησυχασμό των κμ προ του ενδεχομένου να ασκήσουν οι Κοινότητες ή ήδη η Ένωση κάποια ποινικού χαρακτήρα αρμοδιότητα. Παρά τη διακηρυκτικού χαρακτήρα πρόβλεψη, εφαρμόζονται κατ' αρχήν και επ' αυτών οι ποινικού χαρακτήρα εγγυήσεις του Χάρτη και της ΕΣΔΑ και ιδίως η αρχή της νομιμότητας, ως έναν βαθμό η αρχή της ενοχής κλπ²¹.

Αμφίβολη είναι η φύση των «λοιπών ή εν ευρυτάτη εννοία οικονομικών κυρώσεων» (sonstige/im weitesten Sinne finanzielle Sanktionen), δηλαδή εκείνων που οδηγούν σε μείωση της περιουσίας του πληττόμενου προσώπου, δεν φέρουν όμως και επισήμως τον χαρακτηρισμό «πρόστιμα». Σε αυτές περιλαμβάνονται οι καταπτώσεις εγγυήσεων, οι «χρηματικές κυρώσεις» και οι ανακτήσεις καταβληθέντων ποσών²². Σχετική αρμοδιότητα επιβολής τέτοιων κυρώσεων, που δεν φέρουν στην ενωσιακή νομοθεσία τον χαρακτηρισμό του προστίμου, συναντάται π.χ. στο άρθρο 140 του Κανονισμού (ΕΕ, ΕΥΡΑΤΟΜ) 2024/2509²³. Αυτό προβλέπει την επιβολή «χρηματικών ποινών» ύψους έως 10% της υπολογιζόμενης συνολικής αξίας της προς ανάθεση σύμβασης για παραβάσεις που τελούνται κατά τη διαδικασία σύναψης συμβάσεων²⁴.

20. Βλ. Μυλωνόπουλο, ΔΠΔ 418, Tsolka, Der allgemeine Teil, 48, Tiedemann ZStW 116 (2004), 947 επ., Heitzer, Punitive Sanktionen, 21, Satzger, Die Europäisierung, 80 επ., τον ίδιο IntEurStR, 8/6, H. Jung, JuS 00, 420, Reinbacher, 452 επ. Πρβλ Roxin/Greco 4/ 49, που δέχονται ότι στην πραγματικότητα τα πρόστιμα αυτά προσομοιάζουν στις ποινές.

21. Βλ. Heitzer, 22 επ., Sieber/Satzger/v. Heintschel-Heinegg-Vogel/Brodowski, 5/26 επ., Hecker, EuStR 4/55, Σουφλερό, Ο Κανονισμός 1/2003, Άρθρο 23, αρ. 34.

22. Βλ. Heitzer, Punitive Sanktionen, 27, Satzger, Die Europäisierung 62 επ., τον ίδιο, IntEurStR, 8/3, Φιλόπουλο, ΠοινΧρον ΝΓ', 313. Για ειδικότερες περιπτώσεις καταπτώσεως εγγυήσεων βλ Tsolka, Der Allgemeine Teil, 52 επ.

23. «Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2024/2509 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Σεπτεμβρίου 2024, σχετικά με τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης».

24. «2. Το ποσόν της χρηματικής ποινής δεν υπερβαίνει το 10% της συνολικής αξίας της νομικής δέσμευσης. Σε περίπτωση συμφωνίας επιχορήγησης, η οποία υπογράφεται με περισσότερους δικαιούχους, η χρηματική ποινή δεν μπορεί να υπερβαίνει το 10% του ποσού επιχορήγησης, που δικαιούται ο δικαιούχος σύμφωνα με τη συμφωνία επιχορήγησης». Στο αγγλικό κείμενο χρησιμοποιείται ο όρος «financial penalties», ενώ στο γερμανικό ο όρος «finanzielle Sanktionen».

Εξίσου αμφίβολη είναι η φύση μιας τρίτης κατηγορίας οικονομικών κυρώσεων, των λεγομένων «λοιπών απωλειών δικαιωμάτων» (sonstige Rechtsverluste), που προβλέπονται στους τομείς της γεωργίας και της αλιείας. Σε αυτή την τρίτη κατηγορία ανήκουν οι υπόλοιπες κυρώσεις, οι οποίες δεν οδηγούν σε άμεση περιουσιακή μείωση, αλλά επιφέρουν άλλες δυσμενείς έννομες συνέπειες, όπως είναι η αφαίρεση αδειών, ο αποκλεισμός από την καταβολή ενισχύσεων κλπ. Παράδειγμα διατάξεων, που καθιερώνουν τέτοιες κυρώσεις, αποτελούν τα άρθρα 84 επ. του Κανονισμού (ΕΕ) 2021/2116 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 2^{ας} Δεκεμβρίου 2021, που προβλέπουν περικοπές επιδοτήσεων ή ακόμα και τον αποκλεισμό της καταβολής επιδοτήσεων επομένων ετών ως κυρώσεις για τις παραβιάσεις του Κανονισμού²⁵.

Από τις δυο τελευταίες κατηγορίες κυρώσεων, κάποιες είναι – μη γνήσιου - ποινικού χαρακτήρα και κάποιες άλλες απλές διοικητικές κυρώσεις.

Ιδιαίτερα κατατοπιστική για τη διάγνωση του χαρακτήρα τους είναι η κατηγοριοποίηση του Κανονισμού (ΕΚ, Ευρατόμ) 2988/1995 σε σχέση με τις κυρώσεις του παράγωγου δικαίου εις βάρος οικονομικών φορέων που προκαλούν ζημία σε βάρος του προϋπολογισμού της Ένωσης. Οι διατάξεις αυτού του κανονισμού θεωρούνται το οιονεί «Γενικό Μέρος» των μη γνησίων ποινικών κυρώσεων, που επιβάλλει η Ένωση. Ο κανονισμός διακρίνει, ειδικότερα, μεταξύ «μέτρων διοικητικού δικαίου» (άρθρο 4), όπως είναι η αφαίρεση του πλεονεκτήματος που αποκτήθηκε παρανόμως και «κυρώσεων διοικητικού δικαίου» (άρθρο 5), όπως είναι η πλήρης αφαίρεση ενός οικονομικού πλεονεκτήματος, έστω και αν ένα μόνο μέρος αυτού αποκτήθηκε παρανόμως ή η ανάκτηση του αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού σε συνδυασμό με μεγάλο ύψους προσαυξήσεις (Strafzuschläge).

Οι κυρώσεις της πρώτης κατηγορίας, που χαρακτηρίζονται «μέτρα», έχουν απλά αποκαταστατικό χαρακτήρα και συνεπώς είναι διοικητικές²⁶. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει και το Δικαστήριο κρίνοντας ότι η αφαίρεση του οφέλους σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 3 του Κανονισμού 2998/1995 «δεν είναι ποινή» και η υποχρέωση επιστροφής του δεν συνιστά παραβίαση της αρχής της νομιμότητας²⁷.

Οι κυρώσεις που εντάσσονται στη δεύτερη κατηγορία εκτείνονται πέραν της ανάκτησης του αθέμιτου οφέλους και συνεπώς είναι, με βάση τα κριτήρια που αναφέρθηκαν, ποινικές με ευρεία έννοια²⁸. Ωστόσο το Δικαστήριο δεν έχει προσχωρήσει στην άποψη αυτή²⁹.

25. Satzger, IntEurStR, 8/4.

26. Satzger, Die Europäisierung, 86f, ο ίδιος IntEurStR, 8/7 επ., Sieber/Satzger/v. Heintschel-Heinegg-Vogel/Brodowski, 5/15.

27. Βλ. ΔΕΕ, 4.6.2009, C-158/08, Agenzia Dogane Ufficio delle Dogane di Trieste κατά Pometon SpA, παρ. 27-28.

28. Satzger, Die Europäisierung, 86f, ο ίδιος IntEurStR, 8/8, Sieber/Satzger/v. Heintschel-Heinegg-Vogel/Brodowski, 5/15 επ. Contra η Ο. Tsolka, Der Allgemeine Teil, 56.

29. Βλ. την νομολογία που παραθέτουν οι Tsolka, Der Allgemeine Teil, 53 επ., Sieber/

Κατά μια άποψη, *latu sensu* ποινικό χαρακτήρα έχουν και ορισμένες από τις λοιπές απώλειες δικαιωμάτων, όπως π.χ. ο περιορισμός ή η πλήρης απώλεια ενισχύσεων, που δικαιούται ο παραβάτης³⁰. Αντίθετη είναι ωστόσο και σε αυτό το ζήτημα η κρατούσα άποψη στην επιστήμη και νομολογία του Δικαστηρίου.

Την σχετική θέση του διατύπωσε αυτό κατά την εξέταση της φύσεως της κύρωσης, που απειλούσε το άρθρο 138 παρ. 1 του Κανονισμού 1973/2004. Η διάταξη αυτή προέβλεπε ειδικότερα την απώλεια του δικαιώματος αγροτών να λάβουν ενίσχυση για το έτος ως προς το οποίο υπέβαλαν αναληθή δήλωση περί της εκτάσεως για την οποία μπορεί να χορηγηθεί η σχετική ενίσχυση και στη μείωση της ενισχύσεως την οποία θα μπορούσε να λάβει για τα τρία επόμενα ημερολογιακά έτη κατά το ποσό που αντιστοιχεί στη διαφορά μεταξύ της δηλωθείσας και της προσδιορισθείσας εκτάσεως. Προκειμένου να αποφανθεί για τη φύση της κύρωσης το ΔΕΕ προσέφυγε στα τρία κριτήρια της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ, δηλαδή τον νομικό χαρακτηρισμό της παραβάσεως κατά το εσωτερικό δίκαιο, τη φύση της παραβάσεως και τη φύση και σοβαρότητα της κυρώσεως που ενδέχεται να επιβληθεί στον διαπράξαντα την παράβαση.

Όσον αφορά το πρώτο κριτήριο, το Δικαστήριο βασίστηκε στον χαρακτηρισμό που έδινε στην παράβαση το ενωσιακό δίκαιο, το οποίο κατά την κρίση του θα πρέπει να εξομοιωθεί με το εσωτερικό δίκαιο του κράτους υπό την έννοια της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Με αυτή την αφετηρία σημείωσε ότι ο σχετικός κανονισμός δεν χαρακτήριζε την απώλεια των ενισχύσεων μέτρο ποινικής φύσης.

Όσον αφορά το δεύτερο κριτήριο, εξέτασε κατά πόσο η επιβαλλόμενη κύρωση είχε, ιδίως, κατασταλτικό σκοπό. Στο ερώτημα αυτό έδωσε αρνητική απάντηση με το επιχείρημα ότι το σχετικό μέτρο προοριζόταν να έχει εφαρμογή μόνο στους επιχειρηματίες που ζητούν την υπαγωγή τους στο καθεστώς ενισχύσεων που θέσπιζε ο κανονισμός αυτός και ότι σκοπός του μέτρου δεν ήταν η καταστολή, αλλά, κατ' ουσίαν, η προστασία της διαχειρίσεως των ταμείων της Ένωσης με τον προσωρινό αποκλεισμό του δικαιούχου που προέβη σε ανακριβείς δηλώσεις με την αίτησή του περί χορηγήσεως ενισχύσεως. Από την σχετική ανάλυση προκύπτει ότι στην πραγματικότητα αυτό το κριτήριο δεν αφορά τη φύση της παράβασης, αλλά τη φύση της κύρωσης (τρίτο κριτήριο)

Όσον αφορά το τελευταίο αυτό κριτήριο, το Δικαστήριο σημείωσε επίσης ότι οι κυρώσεις που προέβλεπε το άρθρο 138, παράγραφος 1, δεύτερο και τρίτο εδάφιο του Κανονισμού 1973/2004 είχαν ως μοναδικό αποτέλεσμα να στερήσουν τον εμπλεκόμενο γεωργό από τη δυνατότητα να λάβει ενίσχυση. Δέχθηκε επίσης ότι υπέρ της ελλείψεως κατασταλτικού χαρακτήρα των εν λόγω μέτρων συνηγορούσε το γεγονός ότι η μείωση του ποσού της ενισχύσεως, που θα μπορούσε να καταβληθεί στον

Satzger/v. Heintschel-Heinegg-Vogel/Brodowski, 5/16.

30. Βλ. για την διχογνωμία επί του ζητήματος αυτού Sieber/Satzger/v. Heintschel-Heinegg-Vogel/Brodowski, 5/18 επ.

γεωργό για τα επόμενα της διαπιστώσεως της παρατυπίας έτη, εξαρτάτο από την υποβολή αιτήσεως αφορώσας τα έτη αυτά. Ειδικότερα, αν ο αγρότης δεν υπέβαλλε αίτηση για τα επόμενα έτη, η κύρωση κατ' εφαρμογήν του άρθρου 138 παρ. 1 του κανονισμού 1973/2004 καθίστατο άνευ αντικειμένου. Τούτο συνέβαινε επίσης όταν ο γεωργός δεν πληρούσε πλέον τις απαιτούμενες προϋποθέσεις για τη χορήγηση της ενισχύσεως. Τέλος, η κύρωση καθίστατο επίσης εν μέρει άνευ αντικειμένου όταν το ποσό των ενισχύσεων που θα μπορούσε να λάβει ο γεωργός για τα επόμενα έτη ήταν μικρότερο από εκείνο της μειώσεως που έπρεπε να επιβληθεί σε αυτές κατ' εφαρμογήν του μέτρου μειώσεως της αχρεωστήτως εισπραχθείσας ενισχύσεως.

Με βάση τις σκέψεις αυτές κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι παραπάνω κυρώσεις δεν μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως κυρώσεις ποινικής φύσεως³¹.

Στο σύνολο των εν ευρεία εννοία ποινικών κυρώσεων περιλαμβάνονται οι ποινικές κυρώσεις με στενή έννοια ή, αλλιώς, εγκληματικές ποινικές κυρώσεις (Kriminalstrafen), οι οποίες απειλούνται για πράξεις του «εγκληματικού ποινικού δικαίου» (Kriminalstrafrecht). Αυτό αποτελεί υποσύνολο του ποινικού δικαίου με ευρεία έννοια³². Υποστηρίζεται βεβαίως ότι η διάκριση αυτού του υποσυνόλου δεν έχει πρακτική σημασία, διότι οι δικαιοκρατικές εγγυήσεις του ποινικού δικαίου με στενή έννοια εφαρμόζονται και σε όλες τις πράξεις του *latto sensu* ποινικού δικαίου. Αμφίβολη είναι εξάλλου και η δυνατότητα ύπαρξης ενός τέτοιου ενωσιακού ποινικού δικαίου καθεαυτό, από την στιγμή που, κατά την κρατούσα τουλάχιστον άποψη, που ακολουθείται και εδώ, δεν αναγνωρίζεται στην Ένωση η αρμοδιότητα υπερεθνικής ποινικής νομοθέτησης. Ωστόσο, ο προσδιορισμός του είναι αναγκαίος προκειμένου ακριβώς να οριοθετηθούν οι νομοθετικές αρμοδιότητες του Ευρωπαϊού νομοθέτη. Αυτές, με ορισμένες εξαιρέσεις που εξετάζονται πιο κάτω, δεν μπορούν κατ' αρχήν να επεκταθούν στο πεδίο του εγκληματικού ποινικού δικαίου. Η θέσπιση κανόνων του τελευταίου προϋποθέτει τη συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 83 ΣΛΕΕ, ή, κατά μια άποψη, που θα μας απασχολήσει σε άλλο σημείο, του άρθρου 325 παρ. 4 ΣΛΕΕ³³. Επιπρόσθετα, όμως, κατά το ΕΔΔΑ οι εγγυήσεις, που ισχύουν ως προς την επιβολή γνησίων ποινών, δεν εφαρμόζονται αυτούσιες και στις εν ευρεία εννοία ποινές, αλλά μόνο σε συνάρτηση με τη φύση της υπόθεσης και τον βαθμό στιγματισμού του δράστη, που επιφέρουν³⁴.

Το ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο με στενή έννοια ορίζεται κατ' ανάγκην αυτόνομα, στη βάση μιας δικαιουσγκριτικής αξιολόγησης, δηλαδή αναζήτησης της έννοιας της γνήσιας ποινής σε διεθνές επίπεδο. Με βάση τη μέθοδο αυτή ως εγκληματικές (γνήσιες) ποινές μπορούν να γίνουν δεκτές με βάση την πραγματική ή εν δυνάμει βαρύτητά τους η θανατική ποινή, οι στερητικές της ελευθερίας, καθώς και οι χρηματικές

31. ΔΕΕ 5/6/2012, C-489/10 Bonda, αρ. 38 επ.

32. Asp, Competence, 59.

33. Κιούπης, (2011), 107.

34. Satzger IntEurStR, 8/9.

ποινές, που, αν δεν αποτιθούν, μπορούν να μετατραπούν σε στερητικές. Αντιθέτως στερήσεις της ελευθερίας, που αποβλέπουν στην εκπλήρωση λοιπών οικονομικών υποχρεώσεων, δεν είναι εγκληματικές ποινές³⁵.

Ως πρόσθετο βασικό κριτήριο ενός τέτοιου ποινικού δικαίου, που μπορεί αυτοτελώς να το θεμελιώσει, προτείνεται πάντως και η πρόβλεψη κυρώσεων, που συνδέονται με μια απόδοση κοινωνικοηθικής μορφής ικανής να οδηγήσει στην μείωση της τιμής του δράστη. Το κριτήριο αυτό προσιδιάζει στο κριτήριο της στιγματιστικής λειτουργίας, που έχει υιοθετήσει το ΕΔΔΑ για την οριοθέτηση του πυρήνα του κλασικού ποινικού δικαίου, το οποίο διακρίνεται από το ποινικό δίκαιο με ευρεία έννοια³⁶.

Ενδείξεις και όχι κριτήρια της γνήσιας ποινικής κύρωσης αποτελούν η επιβολή τους από δικαστήρια και όχι από διοικητικές αρχές, η καταχώρισή τους στο ποινικό μητρώο, η απαγόρευση χειροτέρευσης της θέσης του εκκαλούντος κατηγορουμένου και η ισχύς γι' αυτές των αρχών της ενοχής και της νομιμότητας³⁷. Με βάση τα πιο πάνω κριτήρια μια ποινή με ευρεία έννοια μπορεί να χαρακτηριστεί εγκληματική και κατά συνέπεια να αποκλειστεί από το κύκλο της γενικής αρμοδιότητας απειλής κυρώσεων, που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του ενωσιακού νομοθέτη.

Κατ' εφαρμογή των παραπάνω κριτηρίων τα πρόστιμα που επιβάλλουν τα όργανα της Ένωσης δεν είναι και εγκληματικές ποινές, διότι η επιβολή τους δεν περιέχει μια κοινωνικοηθική αποδοκιμασία, ενώ παράλληλα η παράλειψη πληρωμής τους δεν επισύρει την επιβολή στερητικής της ελευθερίας ποινής. Ταυτοχρόνως δεν επιβάλλονται από δικαστήριο, δεν καταχωρίζονται στο ποινικό μητρώο ούτε υπόκεινται στην απαγόρευση της *reformatio in reus*. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται από την πρόβλεψη στις διατάξεις, που διαχρονικά προέβλεπαν την επιβολή τους, ότι αυτά δεν είναι ποινικής φύσεως. Το αυτό ισχύει και για τις λοιπές οικονομικές κυρώσεις και τις λοιπές απώλειες δικαιωμάτων³⁸.

Το εν ευρεία έννοια ποινικό δίκαιο της Ένωσης δεν θα μας απασχολήσει περαιτέρω ει μη μόνον στο μέτρο που επιδρά επί της ερμηνείας των κανόνων του γνησίου (εγκληματικού) ποινικού δικαίου αυτής. Αυτό περιλαμβάνει σήμερα αποκλειστικά τις νομοθετικές πράξεις των αρμοδίων οργάνων της, που αποβλέπουν στην εναρμόνιση του ποινικού δικαίου των κρατών μελών, δηλαδή τις οδηγίες που υιοθετούνται κατά το άρθρο 83 ΣΛΕΕ, όπως π.χ. την Οδηγία ΕΕ 2017/1371 της 5.7.2017 για την ποινική αντιμετώπιση της απάτης κατά των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ³⁹.

35. Heitzer, Punitive Sanktionen, 9 επ., 17 επ., Satzger, Europäisierung, 75 επ., ο ίδιος, IntEurStR, 8/9, Hecker, EuStR 4/54, Asp, Competence, 68, Reinbacher, Mehrebenensystem, 47.

36. Heitzer, Punitive Sanktionen, 10, 17 επ., Satzger IntEurStR, 8/9, Sieber/Satzger/v. Heintschel-Heinegg-Vogel/Brodowski, 5/26, Reinbacher, Mehrebenensystem, 48 επ.

37. Satzger, Die Europäisierung, 77 επ., Reinbacher, Mehrebenensystem, 49 επ.

38. Heitzer, Punitive Sanktionen, 21, Satzger, Die Europäisierung, 81 επ., Sieber/Satzger/v. Heintschel-Heinegg-Vogel/Brodowski, 5/27, Μυλωνόπουλος, Υπεράσπιση 1991, 1066.

39. Satzger EnzEuR, 2/3, Hecker EuStR, 1/7.

Στο ίδιο δίκαιο περιλαμβάνονται ακόμα εθνικοί ποινικοί κανόνες, που θεσπίζονται προς συμμόρφωση με το ενωσιακό δίκαιο ή επηρεάζονται, τροποποιούνται ή συμπληρώνονται από αυτό. Ο ειδικότερος αυτός κλάδος ονομάζεται συχνά «εξευρωπαϊσμένο - εθνικό - ποινικό δίκαιο». Με τον όρο εξευρωπαϊσμός του ποινικού δικαίου (*Europäisierung des Strafrechts*) περιγράφεται ειδικότερα το φαινόμενο της άσκησης επιρροής από το δίκαιο της Ένωσης (παλαιότερα από το κοινοτικό δίκαιο) στην δημιουργία, το περιεχόμενο, την ερμηνεία και την εφαρμογή του εθνικού ποινικού δικαίου. Ως παραδείγματα αυτού του εξευρωπαϊσμού μπορούν να αναφερθούν η θέσπιση ποινικών διατάξεων σε συμμόρφωση με το ενωσιακό δίκαιο⁴⁰ (βλ. Κεφάλαιο Δ'), η απώθηση ή εξουδετέρωση ενός κανόνα του εθνικού ουσιαστικού ποινικού δικαίου λόγω της σύγκρουσής του με έναν κανόνα ενωσιακού δικαίου, όπως και η επιρροή που ασκεί επί της ερμηνείας ενός εθνικού κανόνα ο αντίστοιχος ευρωπαϊκός κανόνας, π.χ. η διάταξη μιας οδηγίας (βλ. Κεφάλαιο Ε')⁴¹. Τμήμα του ποινικού δικαίου της Ένωσης υπό μια ευρύτερη σύλληψή του, αποτελούν επίσης διεθνείς συνθήκες, όπως η ΕΣΔΑ, στο βαθμό που το δίκαιο της Ένωσης παραπέμπει σε αυτές⁴².

Εκτός από τους κανόνες ουσιαστικού δικαίου, το ενωσιακό ποινικό δίκαιο με ευρεία έννοια περιλαμβάνει και ένα δικονομικό μέρος, δηλαδή ρυθμίσεις για τη δικαστική συνεργασία, τους θεσμούς και τα όργανα που εξασφαλίζουν μια αποτελεσματική ποινική δίωξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση κλπ⁴³. Το δικονομικό αυτό σκέλος του ενωσιακού δικαίου δεν θα μας απασχολήσει στη συνέχεια ει μη μόνον περιστασιακά, στον βαθμό που οι διατάξεις του ή η ερμηνεία του έχουν επιρροή στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο της Ένωσης.

Η διαμόρφωση και εξέλιξη του ενωσιακού ποινικού δικαίου δεν συντελείται αποκλειστικά με βάση το γράμμα των διατάξεων του πρωτογενούς και παραγώγου δικαίου της ΕΕ, αλλά και υπό την έντονη επίδραση της νομολογίας του Δικαστηρίου της ΕΕ (πρώην ΔΕΚ), που επιβεβαίωσε και στο πεδίο του ποινικού δικαίου τον ρόλο του ως ατμομηχανής της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης⁴⁴. Ο ρόλος αυτός υπήρξε απο-

40. Βλ. Karsai, ZIS 2016, 24, που ορίζει ως «ευρωπαϊκό ποινικό δίκαιο», εννοώντας όμως το ενωσιακό, το σύνολο των νομικών κανόνων που θεσπίζονται επί της νομικής βάσης του τρίτου πυλώνα ή του ΧΕΑΔ. Ο ορισμός αυτός είναι σαφώς στενότερος εκείνου που υιοθετείται εδώ.

41. Βλ. Satzger, *Die Europäisierung*, 8, τον ίδιο *IntEurStR*, 2/3, 7/3, Hecker *EuStR*, 1/7, Sieber, *Υπεράσπιση* 1993, 830 επ., ο οποίος χρησιμοποιεί σχετικώς τον όρο «Εθνικό Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο».

42. Βλ. Böse *EnzEuR* 1/12, ο οποίος αναφέρεται ειδικότερα στην πρακτική της Επιτροπής κατά τις διαπραγματεύσεις με υποψήφια για ένταξη κράτη να περιλαμβάνει στο κοινοτικό κεκτημένο και συμβάσεις που έχουν συνάψει τα κμ εκτός του θεσμικού πλαισίου της Ένωσης.

43. Βλ. π.χ. Satzger *IntEurStR*, 7/3, Hecker, *EuStR*, 1/14.

44. Βλ. γενικότερα για την επίδραση αυτή Mitsilegas, *EU CL*, 17 επ., 91 επ., Heffernan, 37 επ.